

ÇARLIK RUSYA DÖNEMİNDE KIRGIZİSTAN'DAKİ EĞİTİM KURUMLARI VE DURUMU

Bukatcha AKIMJAN KYZY
A.Ü. Sosya Bilimler Enstitüsü
Doktora Öğrencisi

Özet

Bir ülkenin eğitim tarihini bilmek, o ülkenin geleceğine yön çizmek açısından büyük önem taşır. Günümüzde Kırgızistan'da her alanda olduğu gibi eğitim alanındaki sorunlar da çeşitli yönleriyle tartışılmakta, eğitim politikaları belirlenirken hangi değerlere öncelik verilmesi gerektiği ve eğitim politikasında milli ve kültürel değerlerin yeri gibi hususlar tartışılmaktadır. Ancak bu sorunlar tartışılırken çoğu kez Kırgızistan'daki eğitim sisteminin geçmişi, geçirdiği evreler ve eğitim kurumlarının tarihi göz ardı edilebilmektedir. Günümüz Kırgızistan'ındaki eğitim sorunlarının kökenini irdeleyebilmek, eğitim olgusuna bütüncül yaklaşabilmek ve bu sorunlara çözüm önerileri getirebilmek, eğitim kurumlarının tarihini bilmemizi gerektirir. Bu bağlamda geçmişte Kırgızistan'da faaliyet gösteren çeşitli eğitim kurumları ve durumunu ele almak yukarıda bahsedilen nedenlerden dolayı önem arz etmektedir.

Anahtar kelimeler: Çarlık Dönemi, Kırgızistan, Türkistan, Eğitim, Eğitim politikası, Mektep, Medrese, Usul-i Cedid, Rus-Tuzem okulu.

EDUCATIONAL INSTITUTIONS AND THEIR SITUATIONS IN KYRGYZSTAN IN THE TSARDOM OF RUSSIA

Abstract

Knowing a country's history of education has a great importance to shape the future of this country. Today, as it is done in every field in Kyrgyzstan, the problems of education are also discussed with its variety of aspects, and the issues such as which values should be given priority and the position of national and cultural values in the education policy are discussed. Nevertheless, history of the education system in Kyrgyzstan, the phases it went through, and history of the educational institutions can be ignored. Being able to examine the origins of the education problems in Kyrgyzstan of the present day, to approach to the concept of education comprehensively and to create solutions for these problems requires knowing the history of our educational institutions. In this sense, it is important to analyze a variety of educational institutions, operating in Kyrgyzstan in the past, and their situations due to the aforementioned reasons.

Key Words: Tsardom, Kyrgyzstan, Turkestan, Education, Education policy, Maktab, Madrasa, Usul ul-Jadid, Russian-Tuzem school.

Kırgızistan'daki Sovyet öncesi okullar hakkında bilgi verirken, o dönemin tarihi arka planını da göz önünde bulundurmamız gerekiyor. Çünkü eğitim her dönemde ülkelerin politik amaçlarını gerçekleştirecek imkânı sağlamıştır. Kırgızların genel tarihine değinmeden, XIX. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren bölgedeki eğitim hareketliliğini takip ettiğimizde bile bize o dönemde hangi güçlerin bölgede çekişme içinde olduklarını gösterir.

XIX. yüzyılın ikinci yarısında, Ruslar siyasi, kültürel, stratejik ve ekonomik gerekçelerle Türkistan'ı işgal etmişlerdir. Bu gelişmeden sonra bölgenin siyasi haritası yeniden çizilmiş, Rus Çarlığı politikalarına 11 Temmuz 1867 tarihinde, yeni bir kanunla Türkistan Genel Valiliği oluşturarak Orta Asya yön vermiştir. Türkistan Genel Valiliği, Sirderya, Yedisu ve Semerkant (1868'den itibaren) bölgesini içine almaktaydı. Türkistan Genel Valiliği iki yönetim bölgesine ayrıldı: Yönetim şehri Taşkent olan Sirderya bölgesi ve yönetim şehri Verniy (bugünkü Almatı şehri) olan Semireçensk (Yedisu) bölgesi¹.

Türkistan Genel Valiliğine bağlı Semireçensk bölgesine dâhil olan günümüz Kırgızistan'ındaki okullar birkaç farklı çeşide ayrılıyordu. Onları, yerli halkın geleneksel eğitim kurumları olan mektep ve medreseler, Kırgızistan'ın kuzeyine gelip yerleşen Rus asıllı halka eğitim hizmeti vermek amacıyla açılan Rus ilkokulları, Usul-i Cedit okulları, Rus-Tüzem okulları, Ortodoks-kilise okulları, meslek okulları şeklinde sınıflandırmak mümkündür.

Her ne kadar Kırgızistan'daki Sovyet öncesi okullar hakkında Rusça kaynaklar çok olsa da, bu konuda Kırgızca ve Türkçe kaynakların yetersiz olduğunu belirtmekte fayda vardır. Nitekim Kırgızistan'daki eğitim sorunlarının kökenini irdeleyebilmek, söz konusu döneme ışık tutan bu kaynakları tespit edilmesi ve doğru yorumlanmasıyla mümkün olur.

1. Mektep

Mektepler İslâm ülkelerinde çocuklara temel eğitimin verildiği yerdir. Sözlükte “yazmak” anlamındaki k-t-b kökünden mekân ismi olan mekteb (çoğulu mekâtib) “okul” demektir;² Mektepler çocukların başlangıç eğitimi gördükleri yerlerdi. Mektepler, daha çok yerleşik hayata geçmiş bölge halkları arasında yaygındı. Ancak, Kırgızlar göçebe hayat sürmelerine rağmen yaşadıkları yerlerde çadır-mektepler kurmak suretiyle çocuklarına eğitim vermeyi devam ettirmişlerdir. Bu

¹ Bu konuda geniş bilgi için bkz: Hayri Çapraz, “Çarlık Rusyası'nın Türkistan'da Hâkimiyet Kurması”, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Aralık, 2011, Sayı: 24, s. 51-78.

² Nebi Bozkurt, “Mektep”, *DİA*, c. 29, İstanbul-2004, s. 5.

konuda İngiliz seyyah John Wood (1818-1871) XIX. Yüzyılın 30'lu yıllarında Amu-Derya bölgesinde bulunmuş ve Kırgız mekteplerini “Bir çadırda çocuklar molla gözetiminde ders yapıyorlardı. Bazıları tahtaya tebeşir ile heceleyerek yazı yazmayı öğreniyordu, aynı zamanda bazıları ise Kuran'ın yıpranmış sayfalarını okuyorlardı, ancak düzensiz ve gürültülü bir haldeydi” şeklinde tasvir etmiştir.¹ Göçebe-Kırgızlarda, onlarla birlikte gezen “gezgin mollalar” çocuklara günlük ibadetlerdeki hareketlerin esaslarını çadırlarda, ya da büyük çınar ve karaağaçların gölgelerinde öğretirlerdi.² Görüldüğü gibi Kırgızlar yerleşik hayata geçemedikleri için göçebe yaşam tarzına eğitimi de adepte ederek, çocuklarının temel dini eğitim almalarını sağlamışlardır.

Göçebe-Kırgızlarda mektep sayısını netleştirmek çok zordu. Mesela Semireçenski bölgesindeki Tokmak uezdinin** verdiği rapora göre, 12-13 Aralık 1891 senesinde bu bölgenin Genel Valilik merkezinde “Kırgızlar 10-15 aileden oluşan köylerde göçebe hayat sürerler, bazen onların sayısı komşu köylerle birlikte iki yüz, üç yüzü bulurdu. Onların arasında Kırgız veya Özbek asıllı mollalar vardı. İsteyen herkes oğlunu veya kızını burada molla ile özel anlaşma sağlayarak okutabiliyordu. Eğer 10-15 öğrenci bir araya gelirse eğitim başlanabiliyordu. Bu şekilde oluşan mekteplerin sayısını belirlemek oldukça zordur. Çünkü onların belirli bir özelliği ve belirli bir mekânı yoktu. Elimizdeki raporlara göre, 1879-1891 yılları arasında uездeki Kırgızlar arasında, 50 okul açıldığı, uезд nüfusunun ise 1891 yılındaki sayıma göre, 84. 522 kişi”³ olduğu belirtilmektedir. Bu sayı sadece tahmin üzerine verilmiştir. Çünkü Kırgızlar arasında mekteplerin sayısını öğrenmek, sürekli yer değiştirdikleri için nerdeyse imkânsız olmuştur.

8 Haziran 1876'da Semireçensk Bölgesi, Isık Köl uездinin merkezi olan Karakol şehrinde 9'u Kırgızlara ve 5'i Kalmıklara ait toplam 12 özel okul bulunmaktaydı. Okullar yerel göçebe nüfusun bulunduğu yerlerde bulunuyordu. Bu okullarda toplam 131 çocuk eğitim almaktaydı. Öğretmenler bölge yönetiminde kâtip olarak çalışan Kırgızlardan oluşuyordu. Okulun masrafları öğrencilerin

¹ D. Aytmambetov, *Dorevoltsionniye shkoly v Kirgizii*, Kırgız SSR'in İlimler Akademiyası Yayınları, Frunze 1961, s. 10.

² M. Mobin Shorish, “Sovyetler Birliği'nde Etnik Azınlıkların Eğitimi”, *Sömürgecilik ve Eğitim*, Çev: İbrahim Kalın, İnsan Yayınları, İstanbul 1991, s. 13.

** Çarlık Rusya döneminde il benzeri idari yapılanma.

³ Aytmambetov, *a.g.e.* s. 11.

veliler tarafından karşılanmakta ve buraya komşu köylerden de çocuklar geliyordu.¹

Aynı dönemde Kırgızistan'ın güneyi Oş uezdi müdürlüğünden alınan bilgiye göre, 1888 yılında Gulçe, Alay ve Ak-Buura ilçelerinde kayda alınan mektep olmadığı belirtilmiştir.² Bu durum, göçebe köylerdeki mekteplerde okuyanların kaydının alınmadığından, mollaların yer değiştirmesinden ve öğrencilerin sayısının sürekli değişmesinden kaynaklanmaktadır.

Daha organize şekilde ele alabileceğimiz mektepler yerleşik hayata geçmiş olan Özbeklerin yoğun olarak bulunduğu Kırgızistan'ın güney bölgesinde ve aynı zamanda kuzeyindeki Tokmok, Pişpek (Günümüzde Bişkek şehri) ve Prejevalsk'te (Günümüzde Karakol şehri) bulunmaktadır. Prejevalsk uezdinde 1880 yılında Dunganların³ 2 tane, Tatarların 1 tane, Özbeklerin 1 tane olmak üzere toplam 4 okulu vardı. 1908 tarihinde bu bölgedeki okulların sayısı 14'e çıkmış, öğrenci sayısı ise 500'e ulaşmıştır. 1910'a gelindiğinde ise mekteplerin sayısı 16'ya kadar yükselmiştir.⁴

Kırgızlar arasında da yerleşik hayata geçmiş olan Özbek ve Tatarların örneğindeki mektepler XX. Yüzyılın başlarında yaygınlık kazanmaya başlamıştır. 1909 Pişpek uezdinin Sarıbağış ilçesinin Çoň-Kemin köyünde 150 Kırgız çocuğun eğitim gördüğü mektep, Karakeçin ilçesinde 24 öğrencisi olan bir mektep, Temirbulat ilçesindeki bir mektep için özel bina inşa edilmiştir. Tala-Bulak köyünde de Manap^{***} İbıkeev Kanat, Kırgız öğretmenlerin çalıştığı bir okul inşa ettirmiştir.⁵

Mekteplerin sayısı gün geçtikçe artmıştır. Oş uezdinde 1883'te 391 öğrencinin eğitim aldığı 41 mektep⁶ varken, 1908'de Oş uezdinde 172 mektep sayılmıştır.¹ 1910'na gelindiğinde ise, burada 183 mektep

¹ U. N. Uraimov, *İz istorii narodnogo obrazovaniya v Kirgizstane vo vtoroy polovine IX-nachale XX vv. (Po Arhivnum dannum)*, s. 5, bizdin.kg/elib/jurnaldar/vik/...3/uraimov.doc (Erişim Tarihi: 24.06.2015)

² Aytmambetov, a.g.e. s. 11.

³ Türkistan topraklarına göç eden Müslüman Çinlilerdir. 1877'den itibaren Çin'den kaçıp Kırgızistan'a sığınan Dunganlar tarımla uğraşabilecekleri verimli alanlara iskan edildiler. Konuyla ilgili geniş bilgi için bkz.; Filiz Kılıç, "Kırgızistan'daki Dunganlar: Tarihleri, Göçleri, Yaşamları, Dil Durumları", *Türk Bilgi*, sayı: 26, 2013, s. 2.

⁴ Aytmambetov, a.g.e. s.12-13.

^{***} Ekim devrimi öncesinde Kırgız soylusu için kullanılan terim.

⁵ Aytmambetov, a.g.e. s.13.

⁶ Yazar heyeti, *İstoriya Kirgizskoy SSR*, Frunze-1968, Kırgızstan yay., c. II, s. 239.

¹ K.K. Palen, "Otchet po revizii Turkestanskogo kraya", *Uçebnoe Delo*, St. Petersburg-1911, s. 121.

ve 6 medrese kayıt altına alınmıştır.¹ 1914'te 3170 öğrencinin eğitim aldığı 229 mektep olduğu tespit edilmiştir.²

Kırgız mekteplerinde de Orta Asya'daki mekteplerde okutulan temel dini kaynaklar okutulmuştur. Arap alfabesini ezberledikten sonra "Abtiyek"³ kitabına geçilmiştir. Bu kitabı öğrenmek bir seneden fazla bir süreyi talep etmiştir. Aytmambetov'un belirttiğine göre, bir Öğrenci kelimelerin ve ayetlerin anlamını fazla kavrayamadan, bu kitabı ezberleyip bitiriyordu. Bu kitaptan sonra, öğrenci Kuran kitabını okumaya geçiyordu. Kuran'ın dışında da "Çar-Kitap"⁴ ve "Sopu Allayar"⁵ gibi eserler okutuluyordu. Bunların dışında öğrenciler Fars ve Türk dillerinde kaleme alınan Hafız, Fuzuli, Nevai, Mirza Bedil gibi şahsiyetlerin eserlerini de okumuşlardır.⁶

Mektepte öğrenim süresi 4 yıldır.⁷ Aytmambetov, Sovyet döneminde kaleme aldığı eserinde mektep Mollalarının öğrencilere yazmayı pek fazla öğretmediğini, daha çok ezber üzerine yoğunlaştığını, bu yüzden de mektepten mezun olanların sadece işledikleri konuları ve kitapları okuyabildiklerini iddia etse de, bunun pek de öyle olmadığını biliyoruz. Çünkü o dönemin aydın kişileri temel eğitimlerini ve yazma becerilerini mekteplerden kazandıklarını ispatlayan Moldo Kılıç, Moldo Niyaz gibi şairlerimiz hayatlarına göz atmak yeterli olacaktır.

Görüldüğü gibi mektepler günümüzdeki ilkokul niteliğinde olup, daha çok yerleşik hayat tarzını benimseyen bölge halkları arasında yaygındı. Kırgızlar arasında mektepler XIX. yüzyılın sonlarına doğru çoğalmaya başlamıştır. Her ne kadar bu mektepler fiziki şartlar açısından elverişsiz olarak nitelendirilirse de, bu mekteplerden mezun olan ve dönemin yazar ve şairleri olarak bilinen Kalıgul Bay Uulu, Arstanbek Buylaş Uulu, Moldo Kılıç gibi dönemin Kırgız edebiyatının önder şahsiyetlerinin yetişmesine imkân sağlamıştır.

¹ U. N. Uraimov, *a.g.e.* s. 5.

² *A.g.e.*, s. 3.

³ Kuran'dan seçilmiş ayetlerden oluşan kitap. Bkz.; Aytmambetov, *a.g.m.*, s. 18.

⁴ Farsça "Dört Kitap" anlamına gelen Çâr Kitap'ta (Çor Kitob) Hanefi fikhına göre İslam'ın farzları (Namaz, Zekât, Oruç, Hac) anlatılmıştır. Çâr Kitap Orta Asya'daki medreselerde ders kitabı olarak kullanılıyordu. Bkz.: Ostroumov, *a.g.e.*, s. 136; Aytmambetov, *a.g.m.*, s. 18.

⁵ XVII. yüzyılda Çağatayca olarak kaleme alınan bu eser, tasavvuf şiiirlerinden oluşmaktadır. Bu eserde Allah'a ve Peygamberine övgüler, cehennem azabı ve cennetin güzellikleri gibi konular anlatılmıştır.

⁶ Aytmambetov, *a.g.e.* s. 17-18.

⁷ Aytmambetov, *a.g.e.* s. 17-18.

2. Medreseler

Medreseler o dönemde Kırgızistan topraklarında çok yaygın olmamakla birlikte, 1892'deki verilere göre 7 medrese mevcuttu ve bunun beş tanesi Oş şehrinde bulunmaktaydı.¹ Bu medreselerin çoğu XIX. Yüzyılın ikinci yarısında açılmıştır. Medrese geleneğinin yaygın olmamasını Kırgızların göçebe hayat tarzını benimsediklerine bağlayabiliriz.

1914'te Oş uezdinde 1.178 öğrencinin eğitim aldığı 88 medrese kayıt altına alınmıştır. Bunlardan beş tanesinde toplam 200 öğrenci bulunmakta ve bu medreseler Oş şehrinde yer almaktaydı. Ayrıca raporda Prejevalsk'deki küçük bir Özbek camisinde 45 öğrenci ve bir öğretmenin bulunduğu bir medresenin varlığı bilgisi de yer almaktadır.² Medreselerden mezun olanlar camilerde din görevlisi ve komşu köylerde molla olarak çalışmaktaydılar. Kırgız çocuklardan çok azı mektepten mezun olduktan sonra Kırgızistan'ın güneyindeki ve Andijan, Buhara, Hokand gibi şehirlerde bulunan medreselere gidip, eğitimlerini devam ettirebilmişlerdir. Bu medreselerden kadılar, müftüler ve vaizler yetişiyordu.

Kırgızistan'da sayıları fazla olmamasına karşın, Türkistan Genel Valiliğinde geleneksel eğitim veren en önemli kurum olan medreseler üzerinde hâkimiyet sağlayabilmek adına, Çarlık Rusya'sı 30 Mart 1906'da çıkartılan bir fermanla, yabancı okulların (Ruslar kendi okulları dışındaki okullara yabancı okul gözüyle bakıyordu), yani medreselerin açılmasını, Rus dilinde eğitim veren bir sınıf oluşturma şartına bağlamıştır. Ancak çok geçmeden Türkistan eğitim bakanlığına gönderilen bu ferman telgrafla gönderilen yeni emirle askıya alınmıştır.³

Medreseler varlıklarını soyluların, nüfuzlu devlet adamlarının ve zenginlerin himayesinde kurulan vakıfların gelirleriyle sürdürmüştür. Medreselere kitaplar, arazi ve dükkânlar vakfedilmiştir. Medreselerin masraflarının karşılanması için araziler kiraya verilir, dükkânlar daha kârlı satış yapan ürünlerle doldurulurdu. Vakıf gelirleri bazen büyük meblağlara ulaşırdı. Mesela Oş uezdindeki 7 medresenin vakfa ait toplam 363 dükkânı, dört medresenin ise, vakıf kervan sarayları mevcuttu. Bu 7 medresenin 1892 yılında yıllık ortalama geliri 3.320 Rubleye ulaşmıştır. Bunların arasında en zengini, Oş şehrindeki Alimbek Datka medresesi olmuştur. Onun 100

¹ Aytmambetov, *a.g.e.* s. 25.

² *A.g.e.*, A.y.

³ U. N. Uraimov, *a.g.e.* s. 5.

tane vakfa ait dükkanı, Şeyit-Töbö ve Saray mahallelerinde toplamda 443 dönüm arazisi ve kervan sarayları¹ mevcuttu. Yıllık ortalama geliri ise, 1.600 Ruble civarındaydı. Medresedeki mütevellî heyetin ve öğretmenlerin maaşı, öğrencilerin harçları ve diğer kalemler yıllık ortalama gelire göre değişmekteydi. Örneğin, 1891-1892 eğitim-öğretim yılında “Alimbek Datka” medresesindeki öğretmenlere 160 Ruble yıllık ücret ödenmekte, ayrıca ileri seviyedeki bir öğrenciye 20 Ruble, orta seviyedeki bir öğrenciye 10 Ruble ve başlangıç seviyedeki bir öğrenciye de 5 Ruble ödenmekteydi. Medreseye kitap alımı için ise, her yıl 100 Rublelik bir bütçe ayrılmaktaydı.²

Çarlık idaresine bağlanan Türkistan’da askeri genel vali Konstantin Petroviç Von Kaufman’ın uyguladığı görmezlikten gelme³ politikasına uygun olarak İslami kuralların ve adet haline gelmiş uygulamaların yaşanmasına bir engel getirilmemiş, cami, mektep ve medreselerin açık kalmasına izin verilmiştir. Görmezlikten gelme politikasına ek olarak 1867 yılında çıkarılan bir karar ile vakıfların idaresi genel valiliğe bırakılmıştır. Ekonomik olarak vakıf gelirlerinden mahrum olan mektep ve medreselerin kısa sürede eğitim veremeze hale geleceği umulmuştur.⁴ Nitekim yukarıda gördüğümüz vakıf destekli medreselerin, daha sonra kapatılmış olabileceğini düşünmekteyiz. Çünkü Kırgızistan sınırları içerisinde vakıf destekli medresenin varlığı hiçbir Rus kaynaklarında zikredilmemiştir.

Öğrencilerin tahsil süresiyle ilgili genel bir kural bulunmamaktadır. Medreselerde dinî ilimlerin yanı sıra riyaziye ve coğrafya gibi dersler de okutulmaktaydı. Coğrafyada Fars dilinde yazılmış olan *Ma'lumatu'l Afak* adlı kitap okutulmuştur. Öğrenim, genelde Ekim’de başlayıp Nisan’da sona ermekteydi. Cumartesi, Pazar, Pazartesi ve Salı günleri ders yapılmaktaydı. Eğitime Ramazan ayın boyunca ve Ramazan bayramı ve Kurban bayramlarında ara verilmekteydi. Yaz tatili ise, Mayıs ayından başlayıp Ekim ayına kadar sürmekteydi.¹

¹ Şayırbek Şerov, *Kırgızstandağı Diniy İslamdık Bilim Beruunun Tuzuluşu: Abalı Cana Koygoyloru (1990-1910)*, Bişkek 2012, Basılmamış doktora tezi, s. 23.

² Aytmambetov, a.g.e. s. 27.

³ M. Mobin, a.g.e., s.14.

⁴ B.Tümen Somoncuoğlu, “Çarlık Rusya’sı Dönemi Türkistan’ında İslam ve Modernleşme”, *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi/Sayı: 18*, Ağustos 2014, s. 230-231.

¹ N. P. Ostroumov, “Musulmanskiye Maktabı i Russko-Tuzemniye Şkolı v Turkestanskom Kraye”, *Jurnal Ministerstva Narodnago Prosvetşesiya*, Senatskya yayınevi, St. Peterburg-1906, s. 131.

Yukarıda görüldüğü gibi medrese eğitimi Çarlık idaresinin uyguladığı politika gereği zayıf düşürülmüş ve kendi kaderine bırakılmıştır. Böylece medreseler Kırgızistan’da fazla yaygınlık kazanamamıştır.

3. Usul-u Cedit okulları

Bilindiği gibi, Ceditçilik hareketi yeni bir eğitim anlayışı ve okulluluk anlamında İsmail Gaspıralı’nın (1851-1914) fikirlerine dayanmaktadır. Kırım Tatarları’ndan olan Gaspıralı İsmail Bey, geleneksel okul anlayışının reform ederek, çağın taleplerine uygun eğitim sistemi oluşturmuştur. Bu bağlamda 1884’te Bahçesaray’da açtığı ilk Cedit okulundan sonra, İdil Bölgesi ve Türkistan’da XIX. yüzyılın sonlarına doğru başlayan Ceditçilik hareketi hız kazanmıştır. Ceditçilik fikri ve bu hareketin bir parçası olan Usul-i Cedit okullarının yayılmasında Gaspıralı’nın çıkarttığı *Tercüman* gazetesi de çok etkili olmuştur.¹ Kısa bir süre sonra bu hareket, Münevver Karı (1878-1931), Mahmud Hoca Behbudi (1875-1919) gibi Türkistanlı Ceditçilerin yeni usuldeki (Usul-i Cedit) okulları ile birlikte Türkistan’da da hızla yayılmaya başlamıştır.

Türkistan’da Usul-i Cedit okulları Ruslaştırma aracı olarak görülen Rus-Tüzem okullarına tepki olarak bölge halkı tarafından daha çok tercih edilmiştir². Çünkü bu okullardaki eğitim, ana dilde verilmiştir. Usul-i Cedit okullarında eğitim sistemi ve metodu ıslah edilmiştir. Usul-i Savtiye (fonetik usul) ile öğrenciler daha hızlı okumayı çözmüşlerdir. Müfredata dini derslerin yanı sıra, ana dilde okuma yazma öğretmek, matematik, tarih, coğrafya ve Rus dili gibi dersler eklenmiştir. Usul-i Cedit okullarında müfredat kadar, eğitim alınan ortam ve derste kullanılan araç gereçler de değişmiştir. Modern sınıf ortamında bulunan masa, tahta, coğrafya dersleri için haritalar ve öğretmen için ayrı masa Cedit okullarıyla Orta Asya’ya taşınmıştır. Eski tip mektep veya medreselerde belirli eğitim programı ve düzen olmazken, Cedit okullarında yeni öğrencileri kabul süresi belirlenmiş, sınıfı geçme sistemi geliştirilmiş (genellikle 6 puanlık sistem), sınavlar (halka açık) tertiplenmiştir.¹

Cedit okullarında eğitim süresi 4 ya da çok nadir olarak 6 senedir. Usul-i Cedit okullarında, örneğin Münevver Karı’nın açtığı okulda, eğitim toplantıları düzenlenmiş ve ilk olarak teneffüs

¹ Nadir Devlet, *Rusya Türklerinin Milli Mücadele Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara-1999, s. 44.

² S. N. Brejnev, “Peredovaya Kultura Djadidov v Sredney Azii v Nachale XX v.”, *Vestnik*, Sayı: 10 (92), Ekim-2008, s. 50.

¹ Brejnev, a.g.m., s.51.

esnasında nöbetçi öğretmenlik uygulaması başlatılmıştır. Aynı zamanda Cedit okullarının bir ilk uygulaması da, karma eğitimde olmuştur. Kızlar ve erkekler aynı sınıfta ders yapma geleneğini de başlatan onlardı. Böylece Usul-i Cedit okullarında eğitimdeki temel kural olan eğitici metotla dersler işlenmiştir. Eski tip okullardaki şiddet içerikli ceza uygulaması da kaldırılmıştır.¹

İlk Usul-i Cedit okulları 1890'larda Fergana vadisindeki Hokand ve Andijan gibi şehirlerde açılmıştır.² Bu okulları ilk açanlar ve ilk öğretmenler, bölgedeki Tatar aydınları olmuştur.³ Ayrıca bu okulların açılmasında İsmail Gaspıralı'nın çabalarını⁴ ve bölgedeki aydınlarla sürekli iletişim içinde olduğunu göz ardı etmemek gerekir.

Günümüz Kırgızistan'ında ise Usul-i Cedit okulları XX. yüzyılın başlarında açılmaya başlanmıştır. Örneğin, 1901-1902 eğitim öğretim yılında Prejevalski'deki üç okul, Pişpek'te bir okul ve Tokmak'ta bir okul, Usul-i Cedit tipinde eğitim vermeye başlamışlardır. Daha sonra, Çon-Kemin'de, Koçkor'da ve Tiyan-Şan'ın en iç kesimi sayılan Kurtka'da ve Isık-Göl'ün Ton ilçesinde açılmıştır. Buralardaki öğretmenlerin neredeyse tamamı Ufa'da, Kazan'da Pişpek'te ve Prejevalski'deki yeni usuldeki okullardan mezun olan Kırgızlardı.⁵ Hatta XIX. yüzyılın yetmişli yıllarında Azerbaycan'daki şair Seyid Azim Şirbani'nin açtığı okullarda, Sarı-Taşlı İbrahim, Isık-Göllü Kasımalı, Kızıl-Kıyalı İskender gibi Kırgız çocuklarının da eğitim aldıklarına dair bilgile mevcuttur.¹ Bu da bize, Türkistan'daki Tatar aydınlarının daha erken dönemde etkili olmaya başladıklarını göstermektedir.

Kırgızistan'daki Usul-i Cedit okullarının en tipik örneği, Tokmok şehrinde açılan "Ekbaliye" medresesidir. Burada 200 Kırgız,

¹ N. Gafarov, "Djadidizm v Sredney Azii v kontse XIX-nachale XX vv", *Tez Özeti*, Duşanbe-2013, s. 34; Ayrıca bkz.; R. Bobohonov, "Djadidizm - kak Şkola Modernizatsii İslam v Sredney Azii", s. 3-4; <http://www.centrasia.ru/newsA.php?st=1424558880> Erişim: 05.07.2015.

² Ostroumov, *a.g.m.*, s. 130.

³ N. A. Bobrovnikov, "Russko-Tuzemniye Uçilişa, Matkabı i Medresi v Sredney Azii", *Jurnal Ministerstva Narodnago Prosvetşesiya*, Senatskya Yayınevi, St. Peterburg-1913, Sayı: 46, s. 80.

⁴ Gaspıralı'nın eğitim alanındaki reform düşüncesin yayma amacıyla Türkistan'ı birkaç kez ziyaret etmiştir. Geniş bilgi için bakınız: Seyfettin Erşahin, "Buhara'da Ceditcilik-Eğitim İslahatı Tartışmaları ve Abdurrauf Fitrat (XX. Yüzyıl Başları)", *Dini Araştırmalar*, Ocak- Nisan 1999, Cilt: 1, s. 3; S. N. Brejnev, *a.g.m.* s. 51.

⁵ Aytmambetov, *a.g.e.*, s.39.

¹ A. Caferzade, "Pedagogiçeskiye Svyazi Azerbaydjana i Kirgizii", *Russkiy Yazık v Kirgizskoy Şkole*, Frunze-1970, Sayı: 5-6, s. 27.

5 Kaşgarlı, 9 Dungan, 30 Özbek ve 36 Tatar öğrenci eğitim almıştır. Bu Usul-i Cedit medresesinde 8 öğretmen çalışmaktaydı. “Ekbaliye” medresesi, Kırgızistan’ın kuzey kesimindeki öğretmenleri yetiştirmekteydi. Eğitim dili Tatarcaydı. Buradan mezun olanlar Kazan ve Ufa’daki medreselerini kazanabilirlerdi.¹ “Ekbaliye” medresesinin müfredatı yeni usule göre düzenlenmiş ve eğitim süresi 4 yıl ve 3 sınıf şeklindeydi.

Bu okulun müfredatı aşağıdaki gibiydi:

1. Sınıf: Bir yıllık bu sınıfta okuma ve yazma Usul-i Savtiye’ye göre yapılmaktaydı. Ders kitabı olarak, meşhur Tatar Ceditçisi Hadi Maksudi’nin (1868-1941) kaleme aldığı *Muallim-i Evvel* ve *Muallim-i Sâni* adlı kitapları okutulmaktaydı. Daha sonra, Rızaeddin Fahreddin’in (1859-1936) *Terbiyeli Çocuk* adlı kitabı, *İbadat’ul- İslamiye* kitabı okutuluyordu. Bunun dışında 100’e kadar olan sayılar öğretiliyordu.

2. Sınıf: Bir yıllık olan 2. Sınıfta, İslam akidesi, hareketler ile yazma, cebir ve dört işlem (1000’e kadarki sayılar ve onları bölme, çarpma, toplama ve çıkartma), Anadilde (kıratı Türki) Zubairov’un *Raabar-i Sibyan* kitabını temel alarak ve anlayarak okuma gibi dersler okutuluyordu. Yine Zubairov’un kaleme aldığı *Tarihu’l- Enbiya* adlı kitabı esas alınarak Peygamberler Tarihi, Tecvid ve Coğrafyaya Giriş gibi dersleri okutulmaktaydı.

3. Sınıf: İki seneliktir. Bu sınıfın müfredatı, imla kurallarına uygun yazı yazma, *Ma’lumatu’l-Şafakiye* (okuma ve anlama), Kuran-ı Kerim tecvidi, *Zaruret-i Diniye* ve İdirisova tarafından kaleme alınan *İslam tarihi* ve *Milli Tarih*, Maksudov tarafından sadeleştirilerek yazılan Arap dili, Coğrafya (bu ders harita ve küre yardımıyla işlenmekteydi), Mantık, Üslup Bilimi (inşa), Arap Edebiyatı, Aritmetik, Geometri ve Sağlık (Hifzu Siha) derslerinden oluşuyordu.²

1914 senesinde medresenin eğitim programı değiştirilerek Anatomi, Rusya Coğrafyası gibi dersler de ilave edilmiştir.¹ “Ekbaliye” medresesinde Kırgız öğrenciler ayrı grup oluşturarak, bu medreseden mezun olan Kırgız öğretmenlerin gözetiminde ders işlemekteydiler. Öğrencilerin yaşları 10 ila 25 yaş arasında değişmekteydi. Uzak yerlerden gelen Kırgız öğrenciler medresenin

¹ Aytmambetov, a.g.e. s. 40.

² Aytmambetov, a.g.e., s. 40-41; A. Kubatova, *Kırgızstandağı Cadidçilik Kıymılı (1900-1916)*, Maksat Yay, Bişkek-2012, s. 146-147; M. Kadyrov, “Kırgızistan’da Ceditçilerin Eğitim Alanındaki Faaliyetleri”, *Dini Araştırmalar*, Temmuz-Aralık 2014, Cilt: 17, Sayı: 45, s.164.

¹ Kubatova, a.g.e., s. 147; Kadyrov, a.g.m., a.y.

yurtlarında kendi imkânlarıyla barınırlardı. “Ekbaliye” medresesinden mezun olanlara Tatar dilinde diploma verilmiştir.¹

Pişpek’te 1912’de kızlar için açılan okulun ders müfredatı da aynı olup, burada Ufa ve Kazan’daki Cedit okullarından mezun olan Tatar bayanlar ders vermekteydiler. Burada 70 kız öğrenci (50’si Tatar, 20’si Kırgız) eğitim almıştır. Kızlar için açılan okulda ek olarak, el işleri (el sanatları) dersi de konulmuştur.²

Prejevaski’deki Gaspıralı Cedit okulunun eğitim programı “Ekbaliye” medresesinden farklıdır. Burada eğitim müfredatı cebir, dini bilgiler, itikat, tarih ve coğrafya olmak üzere beş dersten oluşmaktadır.

Usul-i Cedit okulları genel olarak Kırgızistan’ın kuzeyindeki Prejevalski, Pişpek ve Tokmok çevrelerinde açılmıştır. Bu okullar, yerel halkın istekleri üzere bazen Dungan, bazen Özbek, bazen de Tatar mahallelerde açılmış ve faaliyet göstermiştir.

Ayrıca, Usul-i Cedit okullarını bölgenin önde gelen insanları desteklemiştir. Buna örnek olarak Şabdan Baatır’ın (1839-1912) Çon-Kemin’e açtığı okulu gösterebiliriz. Burada 300 çocuk eğitim almıştır. Şabdan’ın medresesinde beş sınıf mevcuttu. Eğitim seviyesi yüksek olanlar büyük sınıflarda okuyorlardı. Eğitim, Ekim ayında başlayıp, Mayıs ayında bitiyordu. Eğitim programı “Ekbaliye” medresesiyle hemen hemen aynıdır. Son sınıfta dini derslerin yanı sıra coğrafya, Rusya ve Doğu ülkelerinin tarihi okutulmuştur. Şabdan medresesindeki ders kitapları Kazan ve Orenburg’dan getirilmiştir. Yine Şabdan Baatır oralardan öğretmen getirerek, onlara yüksek maaşlar ödemiştir.³

Diğer bir boyun kanaat önderlerinden biri sayılan Kanat Manap, 1912’de Koçkor’da Usul-i Cedit okulun açmıştır. Bu okulda civar köylerdeki Kırgızların çocukları okulun balakanasında (yurdunda) yatılı eğitim almışlardır. Dersleri Kırgız öğretmenler yeni usule göre işlemişlerdir.

¹ Aytmambetov, a.g.e., s.41.

² Aytmambetov, a.g.e., s.42.

³ Döölötbek Saparaliev, “Şabdan Baatır”, *Kırgızdar, On tomduk jynak*, Cilt: 6, Uçkun Yayınevi, Bişkek-2004, s. 154; aynı yazar, “Tarihi Kaynaklarda Şabdan Baatır Cantay Oğlunun Devlet Faaliyetleri”, Çev., Ulanbek Alimov, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, Bornova-İzmir. Cilt: VII, Sayı: 1, Yaz-2007, sayfa: 121-128.; S. U. Duyşenbiev, *Şabdan Batır Jana İslam Dini*, http://bizdin.kg/elib/jurnaldar/vik/2011_1/dusenbiev-shabdan.doc Erişim Tarihi: 04.06.2015.; Aytmambetov, a.g.e., s. 44.

1914'te şimdiki Aktalaa ilçesine bağlı Kurtka köyünde Manap Kalpa-Haccının açtığı okulda çoğunluğu bölgedeki zengin çocuklarından oluşan 30 öğrenci eğitim almıştır.¹

Yukarıda saydığımız Usul-i Cedit okullarındaki eğitim dili Tatarca idi. Kırgız eğitim sistemindeki ilk ana dildeki Usul-i Cedit okulu Moldo Kılıç² tarafından açılmıştır. Eğitim programında cebir, yazı yazma ve el işi dersleri vardı.³

Kırgızistan'da faaliyet gösteren cedit okullarının dağılımına baktığımızda, %90'a yakını ülkenin kuzey bölgesinde olduğunu görürüz. Bunun nedeni, ülkenin güneyinin yerleşik hayata erken geçmesi ve usul-u kadim medreselerin yaygın olması, Usul-i Cedit okullarına kadimcilerin sert tepkileri ve XIX yüzyılın ikinci yarısından itibaren Çarlık Rusya'sının göç politikası⁴ gereği kuzeye Tatarların daha fazla yerleşmesiyle açıklanabilir.

Çarlık Rusya'sı Kaufman'ın Türkistan'daki görmezden gelme politikası⁵ gereği ve fiziki denetimin zorluğu yüzünden mektepler

¹ Aytmambetov, *a.g.e.*, s. 44.

² Moldo Kılıç Şamırkan Uulu, Kırgızların ilk okuma yazma bilen şairlerinden biri ve "Zamana" ekolünün parlak temsilcilerindendir. Dil ve eğitim alanındaki reformlarını "Çuy Bayanı" adlı şiirinde ele almıştır. Bkz.; Enver KAPAĞAN, *Kırgız Şiirinde Ekim Devrimi/ Devrimi Hazırlayan ve Kabul Görmesini Sağlayan Sebepler*, Akçağ Yayınları, Ankara-2015, s.100.

³ KAPAĞAN, *a.g.e.*, s. 99-100; Şayırbek Şerov, *Diniy Bilim Beruunun Tarihıy-Ruhaniy Negizderi*, s. 3. http://bizdin.kg/elib/jurnaldar/vik/2011_3/sherov.docx, Erişim: 04.06.2015.

⁴ Bu konuda geniş bilgi için bkz. S. A. Taşbolotova, *Pereselençeskaya Politika Tsarizma v Turkestande vo Vtoroy Polovine XIX- Nachale XX VV, (Na Materialah Semireçenskoy i Ferganskoy Oblastey)*, Bişkek-2012, s. 152-168.

⁵ Türkistan Genel Valisi General K. P. Kaufman (1867-1882) Türkistan Genel Valiliği kurulduğunda açıktan yapılacak misyonerlik faaliyetlerine Rus milli çıkarlarına zarar verebileceğini ve bölge ahalisinin devlete bakışını olumsuz etkileyeceğini düşünerek izin vermemiştir. Kaufman başta olmak üzere Rus idareciler, Rusya'nın yeni işgal ettiği ve nüfusunun tam olarak yerleşmediği bölgede Rus hâkimiyetinin tesis edilip Rus vatandaşlık ilkelerinin benimsetilmesi için uygun ortam oluşturana kadar Müslümanlara karşı belirli alanlarda görmezlikten gelme politikası uygulanması gerektiğini düşünüyordu. Böylece geçiş dönemi olarak gördükleri belirli bir süre isyan çıkmadan idare açısından en az hasarla atlatılacaktı. Görmezlikten gelme politikasına uygun olarak İslami kuralların ve adet haline gelmiş uygulamaların yaşanmasına bir engel getirilmemiş, cami, mektep ve medreselerin açık kalmasına izin verilmiştir. Görmezlikten gelme politikasına ek olarak 1867 yılında çıkarılan bir karar ile vakıfların idaresi genel valiliğe bırakılmıştır. Ekonomik olarak vakıf gelirlerinden mahrum olan mektep ve medreselerin kısa sürede inkıraz edeceği umulmuştur. B. Tümen Somoncuoğlu, *a.g.m.*, s. 230-231; Ayrıca Bkz. Kishimzhan Eshenkulova,

üzerinde etkili bir denetim mekanizması geliştirmemişti. Bunun için Cedit mekteplerinin yaygınlığını Çarlık yetkilileri hemen fark edemediler ve gelişmekte olan Yeni Usul Mektep sisteminden idarenin çok geç haberi olmuştur. İdare Cedit okullarının getirdikleri yenilikleri ve toplumda yarattığı değişimi çok geç idrak etmiştir.¹ Cedit okullarının bu denli yaygınlaşması Çarlık idaresini endişelendirmiştir. Onlar Cedit okulları yerine kendini yenileme gücü bulunmadığına inandıkları, nakilci bir anlayışla modern bilimlerin dışlanmış olduğu klasik mektep sisteminin devam etmesini istemişlerdir ve bölgede ceditçilere karşı kadimcileri desteklemişlerdir. Bu amaçla 1900'lü yılların başında göçebelerin arasına yerleşmeleri yasaklanan Kazan Tatarlarının daha sonra diğer grupların okullarında da hocalık yapmaları yasaklanmıştır.²

Bu kısıtlamalar ve takipler sonucu Kırgızistan'daki Cedit okulları da etkilenmiştir ve pek çoğu kapatılmak zorunda kalmıştır. Ayrıca 1916'da Kırgızistan'ın kuzeyinde Çar yönetiminin yerli halktan asker almasıyla başlayan ayaklanmayı bastırmak amacıyla Kırgızistan'da faaliyet gösteren birçok cedit okulu isyanla ilişkilendirilerek Rus askerleri tarafından tahrip edilmiş ve kapatılmıştır.³

Usul-i Cedit okulları Türkistan'da Rus Çarlığının boyunduruğu altındaki Türk halklarına çağdaş sistemde eğitim alma olanaklarını sunmuştur.

4. Rus-Tuzem okulları

Kırgızistan'daki bir diğer eğitim kurumu olarak bilinen Rus-Tuzem okullarını (Yerel Rus okulları) ele alırken, bu okulların Çarlık Rusya'sının hâkimiyeti altında olan milletleri Ruslaştırma siyasetine uygun olarak açıldığını belirtmemiz gerekir.

1869-1870 senelerinde Rusya Halk Eğitimi Bakanı Kont D. A. Tolstoy, Volga, Ural, Sibirya ve Kırım halkları arasında ilkokulları yaygınlaştırma tasarısı hazırlamıştır. Bu tasarıda yer alan temel görüş

“Kaufman'ın Türkistan Siyaseti: Sömürgecilik ve İslam Kurumlarının İhmali”, *Turan Stratejik Araştırmalar Merkezi (TURANSAM)*, Cilt: 7, Sayı: 25, s.49-66.

¹ 1908'de Türkistan Valiliğini denetlemeye giden senatör Palen'in Cedit okullarının bölgede yayılmasıyla ilgili Türkistan Valiliğinin haberinin olmadığına dair raporunun ardından Cedit okulları takibe alınarak, yeni okulların açılması zorlaştırılmıştır. Geniş bilgi için bakınız: Kadyrov, a.g.m. s.166; Aytmambetov, a.g.e., s. 39.

² B. Tümen Somuncuoğlu, *Türkistan'da Eğitim (1865-1917) ve Çarlık Rusya'sının Sosyo-Politik Açısından Eğitime Yaklaşımı*, Yayınlanmamış doktora tezi, Ankara-2006, s. 191.

³ Aytmambetov, a.g.e., s. 44, Kadyrov, a.g.m., s. 166.

“ülkede yaşayan bütün gayri-Ruslara karşı uygulanan eğitim siyasetinin nihaî amacı, onları Ruslaştırmak ve Rus halkına yakınlaştırmak (sblizhenie) olmalıdır” şeklinde ortaya konulmuştur.¹

İlk başta bu okullar Rus ilkokulu olarak açılmış ve amacı devlette önemsiz mevkilerde memur olacak ve yerel bir tercüman kadrosu kuracak insanlar yetiştirmektir. Ama bu Rus okullarına ilgi beklenenden az olmuştur. 19 Aralık 1884’te Taşkent’te açılan ilk Rus yerel okulunun müdürü V.P. Nalivkin, okulu ve yerel halkın tepkisini şöyle anlatmıştır: “Kırsal kesim çocuklarını yeni Rus okuluna vermeyi reddetti. Yerel yönetimdeki yetkililer nedeniyle “saygın, toplumda etkili” olan yerliler bile çocuklarını buraya göndermek istemediler. Çocukların bir kısmı, köy yaşlıları ve önderlerine kişisel olarak güvenen bir çok ailenin, küçük çocuk gruplarından zorla alınmış, diğer kısmı da fakir kesim arasından seçilmiştir.”² Bu görüşü doğrular nitelikte Aytmambetov da eserinde, bu okullara ilk önce yerel halktan en fakirlerin çocukları gönderildiği, deneme olarak kimsesiz ve sahipsiz çocukları gönderildiğini yazmaktadır.³ Yerel halkın böyle temkinli davranışını aşmak ve onlara güvenli yer olduğunu göstermek amaçlı Çar hükümeti daha yatıştırılmış ve uzlaşmacı eğitim politikaları izlemeye başlamışlardır.⁴ Bu uzlaşmacı eğitim politikası gereği artık Rus okullarında yerel halkın geleneksel eğitimi de verilmeye başlamıştır. Ama Ruslar tek sınıflı Rus okullarında ilk koydukları amaçlarından, yani yerel halkı Ruslaştırmaktan vazgeçmiş değildi.

1870 senesi Mart ayında N. İ. İlminskiy’nin sistemini⁵ yaymak amacıyla Halk Eğitimi Bakanlığı tarafından hazırlanan tasarı,

¹ Eshenkulova, a.e.m., s. 60.

² M. Mobin, a.g.e., s. 15.

³ Aytmambetov, a.g.e., s. 51-52.

⁴ M. Mobin, a.g.e., s.16.

⁵ İlminskiy’nin yaptığı tespitlerin ardından gündeme getirdiği sistemin temel amaçları şu şekildedir: 1. Türkistan Türkleri arasında iletişimi sağlayan alfabeyi değiştirmek, yani sömürge halklara Rus alfabesini benimsetmek. Bu sayede, bölge halklarının birliğini sağlayan İslam faktörünü de etkisiz hale getirmek. 2. Rus olmayan halkları Ruslaştırmak ve Hıristiyanlaştırmak için açılan okullarda, Rusça yanı sıra, bölgesel şive ve lehçeleri kullanmak, Rus kolonilerinin çocuklarıyla bölge halklarının çocuklarını bir arada okutmak. 3. Türkistan Türkleri arasında yüzyıllardır iletişimi sağlayan müşterek yazı dilinin (Çağatay Türkçesi/Tatar Türkçesi) egemenliğine son vererek, bölgesel şiveleri eğitim ve kültür dili olarak kullanmak. Yani, genel Türk dili içinden, “ulusal” kimliklerin şekillenmesini sağlayabilecek, ayrı ayrı “ulusal diller”in ya da yazı dillerinin ortaya çıkmasını sağlamak. Bunun için de Türk grupları arasında misyonerle yakın ilişkiler kurmuş olan aydınlarla eğitimcilere (İbiray Altınarın, vd.) destek vererek, onların, kendi

“Rusya’daki gayri-Rusların Eğitimleri ile İlgili Tedbirler” başlığı altında kanunlaştırılmıştır. Ancak K. P. Kaufman, Rus Çarlığı’nın kendisine vermiş olduğu yetkiden istifade ederek Halk Eğitimi Bakanlığı tarafından hazırlanmış olan tasarıyı uygulamamıştır. Türkistan’da yeni bir Eğitim Kurumu İdaresi’nin kurulmasını amaçlayan K. P.Kaufman’ın talimatıyla, Taşkent’te oluşturulan Özel Komite tarafından “Türkistan’da Eğitim Kurumu ve Halk Eğitimi’nin Oluşturulmasının Planı” hazırlanmıştır. 1873’te Çarlığa sunulan bu tasarıda “Rus İmparatorluğu’nun çıkarları için bölgede yerli çocuklar ile Rus çocukları için aynı okulların açılması ve onların beraber eğitim almalarının sağlanması gerekir. Çünkü bu durum işgal edilen bölgenin asimile edilmesinde iyi bir netice verecektir” ifadeleri yer almıştır. Ona göre, işgal edilen bölgeyi İmparatorluğun bir parçası haline getirebilmek, halkı Rus “vatandaşı” yapabilmek, Ruslaştırmak ve Hıristiyanlaştırmak için İmparatorluğun çıkarları doğrultusunda faaliyette bulunabilecek eğitim kurumlarının açılması şarttı.¹

Kırgızistan’da bu tür okulların ilki, Ekim 1884’te, Tokmok şehri yakınında bir Dungan köyü olan Karakonuz’da,² ikincisi ise 15 Ocak 1887 yılında (11 öğrencinin eğitim aldığı) Oş şehrinde³ açılmıştır. 22 Ağustos 1894’te ikinci bir Dungan köyü olan Mariinski’de (Prejevalski’ye yakın bir yerde) ikinci Rus-Dungan okulu açılmıştır.

1 Kasım 1897’de Tokmak’ta başka bir Rus-Tuzem Okulu faaliyete geçmiştir. Burada 15 Özbek, 14 Kırgız, 8 Rus ve 4 Tatar öğrenciden oluşan toplam 41 öğrenci eğitim almıştır. Tokmok’taki okul 2 sınıflı idi. Bu okul Kırgızistan’da faaliyet gösteren Rus-Tuzem okulları arasında öğrenci sayısı en kalabalık okul olmuştur.¹

okullarında, kendi şiveleriyle okutabilecekleri, Rus harfleriyle yazılmış kitaplar hazırlamalarını sağlamak. 4. Adı geçen bölgelerdeki Tatar Türkleriyle Osmanlı Türklerinin nüfuzunu kırmak. “Pan-Türkist” ve Pan-İslamist” akımların önüne geçerek, bölge halklarını Rus idaresine bağlamak. Mehmet Aça, “Orta Asya’da Uluslaşma Süreci ve Türkiyat Araştırmalarında Rus İlminskiy ve Ardıllarının Rolü”, *Orta Asya’nın Sosyo-Kültürel Sorunları: Kimlik, İslam, Milliyet ve Etnisite* (hzl. Ertan Efegil, Pınar Akçalı), Gündoğan Yay., İstanbul 2003, s. 29; Bülent Bayram, “Tatar-Bulgar Meselesi Temelinde Bir Destan (?): Şan Kızı”, *Karadeniz Araştırmaları*, Cilt: 6, Sayı: 21, Bahar 2009, s.76.

¹ Eshenkulova, a.g.m., 62; Ostroumov, a.g.e., s. 143; G. D. Kurumbaeva, *Vliyanie russko-tuzemnih şkol na razvitiye natsionalnoy intellektualnoy Kırğızstana v kontse XIX- nachale XX vekov.*, <http://ia-centr.ru/expert/321/> Erişim: 10 Haziran 2015.

² Aytmambetov, a.g.e., s. 54.

³ Aytmambetov, a.g.e., s. 55; *Obzor Semireçenskoy oblasti za 1887 god, Verniy-1888*, s.51; Akram Valiyev, *İstoriya Rossiyskogo obrozavaniya v Oşe*, s.1.

¹ Aytmambetov, a.g.e., s. 56.

Ayrıca Oş şehrindeki Rus-Tuzem okulunda büyüklere Rusçayı öğretmek amacıyla gece kursları açılmıştır. 1913'e gelindiğinde bu kursta 18 öğrenci eğitim almaktaydı.¹ 1910 yılının sonlarında benzer kurslar Prejevalsk şehrindeki okula da açılmış ve burada eğitim gören 90 öğrencinin 25'i Kırgızlardan oluşmaktaydı.

1911'de ise Kırgızistan'da ilk defa Kız Rus-Tuzem okulları Tokmok ve Prejevalsk şehirlerinde açılmıştır. Kırgızistan'daki Rus-Tuzem okullarının o dönemdeki sayısı ve çeşitleri aşağıdaki tabloda verilmiştir.²

<i>Okul çeşidi</i>	<i>Okulun açıldığı yerler</i>
Rus-Kırgız Okulları (8 adet)	Sokuluk, Tinaev, At-Başı, Koçkor, Sazanovka, Pokrovska, Narın, Ketmen-Töbö
Rus-Karışık Okullar (4 adet)	Oş, Pişpek, Tokmok, Prejevalsk
Rus-Dungan Okulları (2 adet)	Mariinsk ve Aleksandrovsk
Erkek öğrencilere mahsus (1 adet)	Prejevalsk
Kız öğrencilere mahsus (2 adet)	Tokmok ve Prejevalsk

Ekim devriminden önce Kırgızistan'da yukarıdaki tabloda görüldüğü gibi 17 adet Rus-Tuzem okulu faaliyet göstermiştir. Bu okullarda 614'ü erkek, 56'sı kız öğrenci olmak üzere 670'i yerli toplamda 750 öğrenci eğitim almıştır.³

Rus-Tuzem okullarının eğitim programı Rus ilkokullarının temel eğitim seviyesine benzemekteydi. Bir sınıflı okulda üç yıllık eğitim-öğretimi öngörülürken, iki sınıflı Rus-Tuzem okulunda eğitim süresi beş senedir. Bazı okullarda hazırlık şubeleri bulunurdu. Rus-Tuzem okullarında Rus dilini, matematiği, tarihi, coğrafyayı ve doğa bilimleri okutulmaktadır. Bu okulların eğitim programı hakkında Rozenbah şöyle yazmıştır: "Eğitim programı Rus dilinin temel gramerini öğretmekle sınırlıydı. Doğru okuma ve yazma, sayıları sayma, matematikteki dört işlem, yerlilerin hayatında sık kullandıkları

¹ Uraimov, *a.g.e.* s. 3.

² L. Y. Marçenko, "Russkiye İ Rusko-Tuzemniye Şkolı V Kırgızstane Vo II Polovine XIX- Nachale XX v." *Vestnik KRSU*, Cilt: 5, Sayı: 7, Bişkek-2005, s. 51.

³ Aytmambetov, *a.g.e.*, s. 62.

sözleri öğretmek. Burada asıl olan yerel halkın mümkün olduğu kadar Rus dilini öğrenerek, asimile olmasını sağlamaktı. Bu yüzden günlük şeylerin Rus dilinde konuşulmasına ve öğretilmesine ağırlık verilmiştir.¹

1887’de Türkistan Valiliğindeki Rus-Tuzem okullarının müdürlerine bir “Yönerge” çıkartılmıştır. Bu yönergeye göre Rus-Tuzem okullarındaki derslerin sayısı arttırılmıştır. S.M. Gramenskiy (1859-1918) okul programını şu şekilde özetlemiştir: “Rusça konuşma dili, Rus dilinde okuma ve yazma, tüm sayılarla aritmetik dört işlem, Çarlık Rusya’sı dönemindeki önemli olaylar ile önemli coğrafi veriler öğretmek. Bunun dışında Rus-Tuzem okullarında, yerli halkın dilini ve dinini öğreten, yerli öğretmen mevcuttu. Rus ve yerli öğretmen sırayla her şubeye ders vermektedir. Onlar bir birinden bağımsız ve farklı eğitim metotlarıyla ders işlerlerdi. Böylece her öğrenci gün içinde 2 saat Rus sınıfında, 2 saat da Müslüman, yani yerel sınıfta eğitim alırdı.”² Yerel öğretmenin dersinde öğrenciler Kur’an sürelerini ezberleyerek, İslam dininin temelleri öğrenirlerdi.

1895’teki eğitim programına göre Rus-Tuzem okullarında Pazar günleri tatildi. Cuma günleri ise isteyenlere Rus dili dersi verilmekteydi. Böylece öğrenciler haftada 11 saat Rus sınıfında eğitim alırlardı. Yine bu eğitim programına göre Rus-Tuzem okullarında eğitim-öğretim 1 Ağustos’ta başlayıp, 1 Haziran’da bitmesi öngörülmüştür. Eğitim senesi boyunca Rusların ve Müslümanların dini bayramları sırasında okul bir haftalığına tatil edilmiştir.³

Ayrıca bölgedeki tüm Rus-Tuzem okullarında Rus alfabesinin Transkripsiyon ile tercümelili eğitim anlayışı benimsenmiştir. Bu metot ile, her ders parçası yerel dile çeviriliyor, bunu Rusçadaki özdeş ifadesi takip ediyordu. Tahtaya ilk önce yerel dilde, Rus harfleriyle kelimeler, sonra da Rusçası yazılıyordu. Bu metotla öğrenci konuşma yeteneğine sahip olmadan, Rusçayı mekanik olarak öğreniyordu.¹ Eğitim esasen Rusça kelime ve deyimleri öğrenmek, tercümelerini ana dilde bilmek ve gramer kurallarını öğrenmekle sınırlıydı. Öğrenciler burada Rusça okumayı, pek fazla anlamını ve kullanım şeklini bilmeden öğrenmişlerdir.

¹ K. E. Bendrikov, *Oçerki Po İstorii Narodnogo Obrazavaniya V Turkestane*, (yayın yeri ve yılı yok) s. 188; Marçenko, a.g.m., s. 50.

² S. M. Gramenskiy, *Oçerk razvitiya narodnogo obrazavaniya v Turkistanskom kraye*, Taşkent-1896, s. 44; Marçenko, aynı yer.

³ Aytmambetov, a.g.e., s. 63.

¹ M. Mobin, a.g.e., s.17.

Bu programda Rus-Tuzem okullarının eğitim amaçları da belirtilmiştir. “Bu okullarda eğitim alan çocuklar Ruslar ile yerel halkı bir birlerine yakınlaştırmalıdır. Bu yüzden okul müdürlerine öğrencilere yönelik çok dikkatli ve kibar davranmaları, ceza verme konusunda hassasiyet göstermeleri, yerel halkın inancına ve gelenek-göreneklerine saygı duymalarını, onların dilini, geleneklerini öğrenmelerini ve yerel halkın çocuklarının okula alınmalarını kolaylaştırmaları konusunda uyarıda bulunulmuştur.”¹

Çarlık idaresinde temel eğitimin finanse edilmesi her zaman köylülere bağlı olmuştur. Bu yüzden idarese tarafından Rus-Tuzem okullarına hiçbir ödenek verilmediği için okullara ders kitapları sağlanamamıştır. Ancak 1890'lara gelindiğinde S.M. Gramenskiy Rus-Tuzem okullarına göre ilk ders kitaplarını yazmıştır. 1898'de o okuma için üç kitap yayınlamıştır. Bu kitaplar Rus yazarlarının masallarını, hikayelerini, Türkistan ve Rusya'daki tarihi ve coğrafi verileri, doğa bilimlerindeki temel bilgileri içermektedir. Aynı yazarın “Temel aritmetik” adlı eseri de önemli ders kitaplarının başında yer almıştır.²

Rus-Tuzem okulları Çarlık idaresi tarafından daha uzlaşmacı eğitim politikası gereği açılmış ve yaygınlaşmıştır. Bu okullar yerel halkın mali desteğiyle eğitime devam ettirilmiştir. Ama burada eki sınıflı ve çift dilli eğitimde geleneksel eğitimin pek fazla gelişmediğini ve Rus sınıfının gölgesinde kaldığını söyleyebiliriz. Ama bütün bu okullar Ekim devriminden sonra kurulacak olan Sovyet eğitim sisteminin alt yapısını hazırladığını da belirtmemiz gerekir.

5. Rus ilkokulları

Türkistan'daki göç politikası gereği Rus nüfusunun çoğalması doğal olarak onların kültürel, dini ve eğitim alanındaki ihtiyaçlarını karşılama zorunluluğunu da ortaya çıkartmıştır. Bu nedenle 1870'lerde bölgedeki Rus nüfusun çocukları için kilise ve okullarda ilkokul seviyesinde eğitim vermeye başlamıştır. Bu eğitim kurumlarını amacı Rus nüfuslu halkın eğitim ihtiyacını karşılamak ve bir yandan da bölge halkını Rus dili ve kültürüyle yakından tanıştırmak olmuştur. Bu eğitim 1860'lı yılların Rusya'sındaki yeniden yapılanma kompleksi arasında önemli yer işgal eden ve 1864 yılında Rusya İmparatorluğunda üç farklı biçimde yaygınlaşan temel eğitim kurumlarını kapsayan "Millî (Halk) ilkokulların durumu hakkındaki" raporu temel almıştır. Bu rapora göre okullar:

¹ Aynı yer.

² Marçenenko, a.g.m., s. 51.

1. Yerel yönetimlerin bütçesiyle oluşturulan Yerel Okullar,
2. Kilise Okulları
3. Milli (Halk) Eğitim Bakanlığına bağlı okullar olarak üçe ayrılmaktaydı.

Milli (Halk) Eğitim Bakanlığına bağlı okullar, tek sınıflık ve iki sınıflık 1 ila 6 yıla kadar temel bilgiler veren temel eğitim kurumudur. Bu eğitim kurumları 1828 yılındaki "Tüzük" gereği ihdas edilmiş ve Şehir ve Köy okulları olmak üzere iki tipe ayrılmıştı. Kırgızistan'ın şehirlerinde genel olarak kız ve erkek okulu olmak üzere bölünen temel eğitim okulları, köylerinde ise, neredeyse tüm temel (ilk) eğitim kurumları (Kız ve erkek olarak ayırmaksızın) karma eğitim veriyordu. Temel Eğitim Okullarına tüm çocuklar, onların sosyal durumu ve dini inancına bakılmaksızın gidebilmekte idi. Erkekler 8 yaşında kabul ediliyor, kızlar ise 11-12 yaşından daha büyük olmamak koşuluyla kabul ediliyordu.¹

Kırgızistan'da ilk Rus İlkokulu, 9 Şubat 1870 tarihinde 25 öğrencinin eğitim gördüğü Tokmak şehrinde açılmıştır. 1874 yılında karma eğitim veren Karakol ilkokulunun temeli atılmıştır.²

Pişpek uezdinde ilk açılan okullar arasında: Faaliyetine 1879 yılında başlayan Pişpek erkek ve kız okulu ve 1880 yılında açılan, ancak faaliyetine 1883 yılında başlayan Sokuluk (Novo-Troitski) Erkek okulu yer almaktadır.³

Bu tip ilkokullar göç politikası gereği dağılarak yerleşen tüm Rus nüfuslu bölgelerde açıldığını 1908-1909 senelerinde Türkistan bölgesinde eğitim müfettişi olarak görev yapan K.K. Palen de belirterek, hatta bazı yerleşim bölgelerinde iki okul açıldığını da vurgulamıştır.⁴

Kırgızistan'ın güneyinde karma eğitim veren temel eğitim okulu ilk defa Oş şehrinde 1878 yılında açılmıştır.¹

Tek sınıflık okullarda, eğitim müfredatına uygun olarak aşağıdaki dersler okutulmuştur: Rusça ve Rusçayı doğru yazma dersi (Ortografi), Slav okumaları, aritmetik, Tanrı Kanunu (Ortodoks

¹ Marçenko, a.g.m., 51.

² Taşbolotova, a.g.e, s. 154; Gramenitski, S.M., *Ocherk Razvitiya Narodnogo Obrazovaniya v Turkestanskom Kraye*, Taşkent-1896, s. 16.

³ Taşbolotova, a.g.e., s. 152.

⁴ Palen, K. K., *Otchet po Revizii Turkestanskogo Kraya, Proizvedennoi po Vysochaishemu Povelenu Senatorom Gofmeisterom Grafom K.K. Palenom, Pereselencheskoye delo v Turkestane*, St. Petersburg-1910, s.334-335; Ayrıca, Taşbolotova; a.g.e.s, 15.

¹ Aytmambetov, a.g.e., s. 82.

Hıristiyan) ve müzik. Bu derslere ek olarak el becerileri dersi de ilave edilmiştir. İki sınıflı temel eğitim okulu, eğitim yılının 5 ila 6 yıla çıkartıldığı geliştirilmiş bir okul tipidir. Bu okullarda eğitim şu şekilde düzenlenmişti: Eğitimin ilk 3 yılı 1. Sınıf olarak; sonraki 4. ve 5. yıllar ise 2. Sınıf olarak kabul edilirdi. Bu sınıflarda Rusça, aritmetik, doğa bilgisi, fizik, geometri, tarih, çizim, kilise müziği gibi dersler okutulmaktadır. Seçmeli dersler arasında ise; jimnastik, zanaat, el işleri, bahçıvanlık, tarımcılık ve arıcılık gibi dersler vardı. Bu okullarda başarılı olan öğrenciler öğretmenlik mektebine girme hakkını elde ediyorlardı.¹

Pişpek'te 20. yüzyılın başında 2 kız ve 3 erkek okulu olmak üzere 5 tane çeşitli temel eğitim okulları vardı. Erkek okullarından biri, şehir okulu statüsünü kazanmıştı.²

Şehir okullarında Tanrı Kanunu dersi, Rusça ve Kısa Rus Edebiyatı Tarihiyle birlikte Kilise Slavcası, aritmetik, pratik geometri, coğrafya, Dünya Tarihi ve Coğrafyanın önemli konuları dâhil olmak üzere Rusya Tarihi, Doğa Bilgisi, Fizik, Doğru yazma dersi (Ortografî), Çizim dersi, Resim ve Müzik gibi dersler veriliyordu.³

Şehir okullarının ilk dört sınıfını başarılı bir şekilde geçen öğrenciler, jimnazyum ya da meslek okullarına sınavsız olarak girme hakkını kazanıyorlardı. Şehir okullarının tüm sınıflarını başarılı bir şekilde bitirenler ise, devlet memuru olmak için başvurma hakkını elde ediyorlardı.⁴

Kırgızistan'ın bazı bölgelerinde 1884 Tüzüğü'ne göre oluşturulan ve Türkistan Kilise Eparshi (Yun. Επαρχία)* Eğitim Konseyine bağlı Kilise İlkokulları da faaliyette bulunmuştu. İlk Klise İlkokulu Belovodsk, Georgievsk, Dmitrevsk, Lebedinsk, İvanovsk kasabalarında ve Pişpek uezdine bağlı Tokmak'ta, Sazanovsk'ta, Teplokluchevsk'ta, Djergese'de, Prjeval'sk uezdine bağlı Narın istihkâmında açılmıştı. 1917 yılının başlarında Pişpek uezdinde böyle okulların sayısı 18'e, Prjeval'sk uezdinde ise 17'ye ulaşmış ve toplam kontenjan sayısı da 1500 kişiye ulaşmıştı. Kilise ilkokullarının amacı, "Ortodoks Kilisesine ihlâslı, Çar'a ve vatana hizmet eden bireyler yetiştirmek" olmuştur. Kilise ilkokullarında Okuma dersi, doğru yazma (ortografî) dersi, aritmetiğin ilk 4 işlemi, Kutsal Tarih (Dinler Tarihi), Kısa Hıristiyan İlmihali gibi dersler okutuluyordu. Ancak bu

¹ Marçenko, a.g.m., s. 53

² Aynı yer; *İstoriya Kırgızskoy SSR*, Frunze 1968, Kırgızstan Yay, c. II, s. 252.

³ Marçenko, a.g.m., s. 52

⁴ Aynı yer.

* Ortodoks Hıristiyanlıkta Müftülüğü andıran Piskoposa bağlı bölgesel idari birim.

okullarda Kutsal Kitaplara (ve Dindarlığa) daha çok vurgu yapılmıştır.¹

Kırgızistan'da kısa bir sürede Ortodoks kilisesine bağlı ilkokulların bu denli çoğalması ve kapasitesinin de büyük olması, bölgeyi Hıristiyanlaştırmak için alt yapı hazırlığında olduklarına işaret etmektedir. Kaufman'ın planladığı üzere, önce ilkokullar ile yerel halkın çocuklarına Rus dilini ve kültürü benimsetilecek, sonra da dini faaliyetler arttırılacaktı.²

Kırgızistan topraklarında bunların dışında, Prjeval'sk'ta (1 Eylül 1888) ve Pişpek'te (1890) tarımcılığın, bahçe işlerinin ve hayvan yemleri üretiminin öğrenildiği köy işleri/tarımsal işler okulları da mevcuttu.³ Burada öğrenciler tarımcılığın, ormancılığın, hayvancılığın, ipek üretiminin ve ayrıca tütün üretimi işlerinin temel eğitimini alıyorlardı. Ancak bu tipteki okullar çeşitli nedenlerle Kırgızistan'da fazla yaygınlık kazanamamıştır.

Sonuç

Kırgızistan'da faaliyet gösteren eğitim kurumları, Rusların Türkistan'a yayılma politikası sonucunda çeşitlenmiştir. Daha önce geleneksel nitelikteki köy mektepleri ve şehir merkezlerindeki medreselerin yanı sıra, dönemin aydın kesimi ve Tatar aydınlarının başını çektiği Usul-i Cedit okulları açılmıştır. Bu okullar sayesinde yerel halk kendi kimliğinin bilincine vararak, kadim eğitim sisteminden farklı şekilde eğitim almaya başlamıştır. Ama bölgede Usul-i Cedit okullarının varlığı Ruslara tehdit oluşturduğu gerekçesiyle onların faaliyet alanları önce kısıtlanmış, daha sonra da kapatılmıştır. Çarlık idaresi, bölgede tercümanlara, küçük memurlara ve Rus kültürünün propagandasını yapacak elemanlara ihtiyaç duyduğu için 19. yüzyılın sonunda, yerli halkın çocuklarını okutmak üzere Rus-Tüzem mekteplerini açmaya başlamıştır. Bu okullarda eğitim iki dilde ve iki öğretmen eşliğinde yürütülmüştür. Çarlığın büyük umutlarla açtığı Rus-Tüzem okulları müfredattaki uyumsuzluk nedeniyle beklenen başarıya ulaşamamıştır. Son olarak bölgede faaliyet gösteren okulların biri de Çar idaresinin göç politikası nedeniyle gelen Rus nüfusun çocuklarına temel eğitim verecek olan Rus ilkokullardır. Rus ilkokullar bölgedeki Rus nüfusun bulunduğu

¹ Marçenko, a.g.m., s. 54.

² M. Mobin. a.g.e., s.14.

³ Aytbaev, *İstoriko-Kulturnie svyazi Kirgizskogo i Russkogo Narodov*, Akademiya Nauk Yayınevi, Frunze, 1957, s. 129.

hemen hemen her köyde açılmıştır ve öğretmenleri de Rus kökenli olanlardan oluşmuştur.

Yukarıda görüldüğü gibi, “Sovyetler Birliği sayesinde bölgeye okul geldi, eğitim geldi” savını çürütecek nitelikte, devrim öncesinde de Kırgızistan’da çeşitli okulların faaliyet gösterdiğini görmekteyiz. İster Çarlık idaresinin kendi çıkarlarını bölgede koruyabilmek ve yerel halkla yakınlaşmak amacıyla açtığı okullarda olsun, ister eski medrese eğitimine tepki olarak Bahçesaray’da başlayan ve Türkistan’da da açılan Usul-i Cedit okullarda olsun, bu okullar Kırgız halkının geleceğine yön verecek olan aydın insanları yetiştirmiştir.

Ancak milli eğitim kurumlarının reforma ihtiyaç duyduğu, bu reformu gerçekleştirmek isteyenlerle bu çabaları bidat (dinde olmayan şeyi dine sokmak) olarak gören kadimciler denilen kesim arasındaki çekişmeler sonucu beklenen başarıya ulaşamadığını da göz ardı etmemek gerekir.

Conclusion

The educational institutions operating in Kyrgyzstan have gained variety as the consequence of Russians’ expansion policy over Turkestan. Alongside with village maktab and madrasas in city centers, which had been traditional before, Usul ul-Jadid schools, where the intellectuals of the era, among whom Tatar intellectuals were the majority, were also opened. Owing to these schools, the local communities, by realizing their identities, began to receive education in different methods compared to the ancient educational system. However, Usul-ul Cedit schools’ operational fields were firstly restricted then they were closed with the excuse that their existence in the area possessed a threat to Russians. As the regime of tsardom needed translators, minor public clerks and personnel in the area to propagate Russian culture, it started to open Russian-Tuzem maktab to educate the children of the local community in the end of the 19th century. The education was given in two languages and with two teachers at these schools. The Russian-Tuzem schools, which the tsardom opened with great expectations, could not achieve the expected success due to the incompatibility in the curriculum. Finally, one type of these schools, operating in the area, was Russian elementary schools, which were to provide primary education to the children of the Russian population due to the immigration policy of the regime of tsardom. Russian elementary schools were opened in almost every village, where a Russian population existed, and their teachers were chosen among the people of Russian decent.

As it is stated above, we see the operations of various schools in Kyrgyzstan before the revolution as it negates the argument that “Thanks to the Soviet Union, school and education were brought to the area”. Whether it is at the schools, which were opened by the regime of Tsardom to protect its own interests and get closer to the local population in the territory, or at the schools of Usul ul-Jadid, which were started as a reaction to old education of madrasa in Bakhchysarai as well as Turkestan, these schools educated the intellectuals to lead the future of Kyrgyz people.

However, it must be also taken into account that they could not achieve the expected result because of the competition between the group, named pro-ancient which perceived these efforts as “bi’dah” (attempting to display something as if it were a part of religion, although it is not), and the ones who wanted to actualize the reform by thinking that the institutions of national education needed this reform.

Kaynakça

Aça, Mehmet, “Orta Asya’da Uluslaşma Süreci ve Türkiyat Araştırmalarında Rus İlimskiy ve Ardıllarının Rolü”, *Orta Asya’nın Sosyo-Kültürel Sorunları: Kimlik, İslam, Milliyet ve Etnisite*, Gündoğan Yay., İstanbul-2003.

Aytbaev, *İstoriko-Kulturnie svyazi Kirgizskogo i Russkogo Narodov*, Akademiya Nauk Yayınevi, Frunze-1957.

Aytmambetov D., *Dorevoltsionniye shkoly v Kirgizii*, Kırgız SSR’in İlimder Akademiyası Yayınları, Frunze 1961.

Bayram, Bülent , “Tatar-Bulgar Meselesi Temelinde Bir Destan (?): Şan Kızı”, *Karadeniz Araştırmaları*, Cilt: 6, Sayı: 21, Bahar 2009.

Bobohonov, R., “Djadidizm - kak Şkola Modernizatsii İslam v Sredney Azii”; <http://www.centrasia.ru/newsA.php?st=1424558880>
Erişim: 05.07.2015.

Bobrovnikov, N. A., “Russko-Tuzemniye Uçilişa, Matkabı i Medresı v Sredney Azii”, *Jurnal Ministerstva Narodnago Prosvetşesiya*, Senatskya Yayınevi, St. Peterburg-1913, Sayı: 46.

Bozkurt, Nebi, “Mektep”, *DİA*, c. 29, İstanbul-2004.

Brejnev, S. N., “Peredovaya Kultura Djadidov v Sredney Azii v Nachale XX v.”, *Vestnik*, Sayı: 10 (92), Ekim-2008.

Caferzade, A., “Pedagogičeskiye Svyazi Azerbaydjana i Kirgizii”, *Russkiy Yazık v Kirgizskoy Şkole*, Sayı: 5-6. Frunze-1970.

- Çapraz, Hayri, “**Çarlık Rusyası’nın Türkistan’da Hâkimiyet Kurması**”, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Aralık, 2011, Sayı: 24.
- Devlet, Nadir, *Rusya Türklerinin Milli Mücadele Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara-1999.
- Duşenbiev, S. U., “**Şabdan Batır Jana İslam Dini**”, http://bizdin.kg/elib/jurnaldar/vik/2011_1/dusenbiev-shabdan.doc
Erişim: 04.06.2015.
- Erşahin, Seyfettin, “**Buhara’da Ceditçilik-Eğitim İslahatı Tartışmaları ve Abdurrauf Fıtrat (XX. Yüzyıl Başları)**”, *Dini Araştırmalar*, Cilt: 1, Ocak- Nisan, Ankara-1999.
- Eshenkulova, Kishimzhan, “**Kaufman’ın Türkistan Siyaseti: Sömürgecilik ve İslam Kurumlarının İhmali**”, *Turan Stratejik Araştırmalar Merkezi (TURANSAM) dergisi*, Cilt: 7, Sayı: 25.
- Gafarov, N., “**Djadidizm v Sredney Azii v kontse XIX-nachale XX vv**”, *Tez Özeti*, Duşanbe-2013.
- Gramenskiy, S. M., *Oçerk razvitiya narodnogo obrazavaniya v Turkistanskom kraye*, Taşkent-1896.
- Kadyrov, M., “**Kırgızistan’da Ceditçilerin Eğitim Alanındaki Faaliyetleri**”, *Dini Araştırmalar*, Cilt: 17. Temmuz-Aralık 2014.
- Kapağan, Enver., *Kırgız Şiirinde Ekim Devrimi/ Devrimi Hazırlayan ve Kabul Görmesini Sağlayan Sebepler*, Akçağ Yayınları, Ankara-2015.
- Kılıç, Filiz, “**Kırgızistan’daki Dunganlar: Tarihleri, Göçleri, Yaşamları, Dil Durumları**”, *Türk Bilig*, sayı: 26, Yıl: 2013.
- Kubatova, A., *Kırgızstandağı Cadidçilik Kıymtlı (1900-1916)*, Maksat Yay, Bişkek-2012.
- Kurumbaeva, G. D., “**Vliyaniye russko-tuzemnih şkol na razvitiye natsionalnoy intellegentsii Kırgızstana v kontse XIX- nachale XX vekov**”, <http://ia-centr.ru/expert/321/>, Erişim: 10.06.2015.
- Marçenko, L. Y., “**Ruskiye i Rusko-Tuzemniye Şkoli v Kırgızstane vo II Polovine XIX- Nachale XX v.**”, *Vestnik KRSU*, Cilt: 5, Sayı: 7, Bişkek-2005.
- Ostroumov, N. P., “**Musulmanskiye Maktabı i Russko-Tuzemniye Şkoli v Turkestanskom Kraye**”, *Jurnal Ministerstva Narodnago Prosvetşesiya*, Senatskya yayınevi, St. Peterburg-1906.
- Palen, K. K., “**Otchet po Revizii Turkestanskogo Kraya, Proizvedennoi po Vysochaishemu Poveleniyu Senatorom Gofmeisterom Grafom K.K. Palenom**”, *Pereselencheskoye delo v Turkestane*, St. Petersburg-1910.

- Palen, K.K., “**Otchet po revizii Turkestanskogo kraya**”, *Učebnoe Delo*, St. Petersburg-1911.
- Saparaliev, Döölötbek, “**Şabdan Baatır**”, *Kırgızdar*, On tomduk jıynak, Cilt: 6, Uçkun Yayınevi, Bişkek-2004.
- Saparaliev, Döölötbek, “**Tarihi Kaynaklarda Şabdan Baatır Cantay Oğlunun Devlet Faaliyetleri**”, Çev., Ulanbek Alimov, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, Bornova-İzmir. Cilt: VII, Sayı: 1, Yaz-2007.
- Shorish, M. Mobin, “**Sovyetler Birliği’nde Etnik Azınlıkların Eğitimi**”, *Sömürgecilik ve Eğitim*, Çev: İbrahim Kalın, İnsan Yayınları, İstanbul 1991, s. 13.
- Somoncuoğlu, B.Tümen, “**Çarlık Rusya’sı Dönemi Türkistan’ında İslam ve Modernleşme**”, *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Sayı: 18, Ağustos 2014.
- Somuncuoğlu, B. Tümen, **Türkistan’da Eğitim (1865-1917) ve Çarlık Rusya’sının Sosyo-Politik Açından Eğitime Yaklaşımı**, Yayınlanmamış doktora tezi, Ankara-2006.
- Şerov, Şayırbek, *Kırgızstandağı Diniy İslamdık Bilim Beruunun Tuzuluşu: Abalı Cana Koygoyloru (1990-1910)*, Bişkek 2012, Basılmamış doktora tezi.
- Şerov, Şayırbek., “**Diniy Bilim Beruunun Tarihiy-Ruhaniy Negizderi**”, http://bizdin.kg/elib/jurnaldar/vik/2011_3/sherov.docx, Erişim: 04.06.2015.
- Taşbolotova, S. A., *Pereselençeskaya Politika Tsarizma v Turkestane vo Vtoroy Polovine XIX- Nachale XX VV, (Na Materialah Semireçenskoy i Ferganskoy Oblastey)*, Bişkek-2012.
- Uraimov, U. N., *İz istorii narodnogo obrazavaniya v Kırgızstane vo vtoroy polovine IX-nachale XX vv. (Po Arhivnum dannum)*, bizdin.kg/elib/jurnaldar/vik/...3/uraimov.doc, Erişim: 24.06.2015.
- Yazar heyeti, *İstoriya Kırgızskoy SSR*, Frunze 1968, Kırgızstan Yay, c. II.
- Yazar heyeti, *İstoriya Kırgızskoy SSR*, Kırgızstan Yay, Cilt 2, Frunze-1968.

